

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто сучасний рівень економічної активності населення України, за даними Державного комітету статистики України проведено аналіз основних показників ринку праці за період 2000–2009 роки. Також розраховано демографічний коефіцієнт та коефіцієнт заміщення, аналіз динаміки яких дав можливість дійти до певних висновків.

Ключові слова: пенсійна система, економічно активне населення, зайняте населення, постійне населення, демографічний коефіцієнт, коефіцієнт заміщення.

Summary. The article reviews the current level of economic activity of citizens of Ukraine, State Statistics Committee of Ukraine, and the analysis of basic labor market indicators for the period 2000–2009 years. Also calculated the demographic factor and the replacement rate, analysis of changes which made it possible to reach certain conclusions.

Key words: pension system, economic active population, concerned population, permanent population, demographic coefficient, coefficient of substitution.

Постановка проблеми. Демографічний стан України характеризують як природні процеси (падіння народжуваності, зростання смертності населення), так і значна еміграція найбільш продуктивної частки українського суспільства до розвинених країн світу. Однак зменшення чисельності населення є менш гострою проблемою порівняно з трансформацією його вікової структури в Україні — зростання частки осіб старших вікових груп. Це призводить до збільшення витрачання коштів на пенсійне забезпечення цієї категорії громадян, і відповідно зростає навантаження на осіб працездатного віку.

В усьому світі вже декілька років гостро постає питання підвищення пенсійного віку. Зараз в Україні, навіть після підвищення пенсійного віку для жінок, вік виходу громадян на пенсію є одним із найнижчих у світі. Але для того, щоб привести його у співставність із середніми показниками розвинених країн та здійснювати реальне реформування пенсійної системи, необхідно врахувати середню тривалість, якість та рівень життя українських людей та в цілому демографічну ситуацію в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення ступеня розвитку пенсійної системи України та її вплив на соціальний стан населення досліджували Л. В. Батченко та М. М. Деліні [1]. Функціонування пенсійної системи в нових умовах розвитку України вивчали Н. Внукова [2] та В. Грушко [3].

Можливості суміщення пенсії за віком з доходами від зайнятості, питання підвищення пенсійного віку та перспективи участі у накопичувальній системі пенсійного страхування досліджує Е. Лібанова [4].

Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили Б. Зайчук [5], М. Папієв [6] та інші, які проводили дослідження демографічних процесів, а також пов'язаних з ними наслідків.

Метою написання статті є дослідження та аналіз тенденцій розвитку ринку праці в Україні, визначення основних чинників та передумов проведення реформи пенсійної системи.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення пенсійних систем відбувається практично в усьому світі, і в першу чергу в країнах з високорозвиненими суспільними відносинами. Це зумовлено тенденціями старіння населення. Тому, крім підвищення пенсійного віку, запроваджуються інші, побудовані на принципово нових засадах, системи пенсійного забезпечення, які розосереджують ризики і послаблюють їхній вплив.

Для цього у світовій практиці дедалі ширше застосовується багаторівнева система пенсійного забезпечення, яка має три складові — солідарну (перший рівень), обов'язкову накопичувальну (другий рівень) та додаткову або добровільну накопичувальну (третій рівень). Таке поєднання забезпечує соціальні гарантії та фінансову стабільність пенсійної системи. Адже солідарна і накопичувальна системи підвладні впливу різних ризиків: перша вразлива щодо демографічних ризиків і досить стійка до інфляційних, а друга — навпаки [7].

В Україні на засадах солідарності поколінь існує однорівнева система пенсійного забезпечення, яка не забезпечує громадянам нормального заміщення пенсією заробітку, втраченого ними у зв'язку із старістю. Існуюча пенсійна система в нашій країні не задовольняє ні платників внесків, ні переважну більшість пенсіонерів, що в подальшому може призвести до затяжної соціальної напруженості. Діюча солідарна пенсійна система дуже залежна від демографічних показників. Фінансова стабільність існуючої системи визначається, по-перше, співвідношенням між чисельністю пенсіонерів і платниками пенсійних внесків і, по-друге, демографічними факторами.

Розглянемо основні показники ринку праці України періоду 1999–2009 років (табл. 1) та ви-

значимо чинники необхідності реформування пенсійної системи.

Таблиця 1

Основні показники ринку праці за період 2000–2009 роки (тис. осіб)*

показники	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік
Постійне населення	49115,0	48663,6	48240,9	47823,1	47442,1	47100,5	46749,2	46465,7	46192,3	45963,4
в тому числі:										
— чоловіки	22754,7	22530,4	22316,3	22112,5	21926,8	21754,0	21574,7	21434,7	21297,7	21185,0
— жінки	26360,3	26133,2	25924,6	25710,6	25515,3	25346,5	25174,5	25031,0	24894,6	24778,4
Кількість народжених	385,1	376,4	390,7	408,6	427,3	426,1	460,4	472,7	510,6	512,5
% народжених у загальній кількості постійного населення	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	1,1
Кількість померлих	758,1	745,9	754,9	765,4	761,3	782,0	758,1	762,9	754,5	706,7
Економічно активне населення:										
— у віці 15–70 років	22830,8	22426,5	22231,9	22171,3	22202,4	22280,8	22245,4	22322,3	22397,4	22150,3
— в тому числі: працездатного віку	21150,7	20893,6	20669,5	20618,1	20582,5	20481,7	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6
% осіб працездатного віку до всього економічно активного населення	92,6	93,2	93,0	93,0	92,7	90,1	92,4	92,3	92,3	91,7
Зайняте населення:										
— у віці 15–70 років	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5
— в тому числі: працездатного віку	18520,7	18453,3	18540,9	18624,1	18694,3	18886,5	19032,2	19189,5	19251,7	18365,0
% осіб працездатного віку до всього зайнятого населення	91,8	92,4	92,3	92,4	92,1	91,3	91,8	91,8	91,8	90,9
% зайнятого населення до всього активного населення	88,4	89,1	90,4	90,9	91,4	92,8	93,2	93,6	93,6	91,2
Кількість пенсіонерів	14522,8	14446,6	14423,1	14375,9	14347,6	14065,1	14050,0	13936,8	13819,0	13749,8
частка пенсіонерів у загальній кількості населення, %	29,6	29,7	29,9	30,1	30,2	29,9	30,0	29,9	29,9	29,9
частка пенсіонерів у загальній кількості зайнятого населення, %	72,0	72,3	71,8	71,3	70,7	68,0	67,8	66,7	65,9	68,1
частка пенсіонерів у загальній кількості зайнятих осіб працездатного віку, %	78,4	78,3	77,8	77,2	76,7	74,5	73,8	72,6	71,8	74,9
Демографічний коефіцієнт	0,72	0,72	0,72	0,71	0,71	0,68	0,68	0,67	0,66	0,68
Середній розмір місячної пенсії, грн.	68,9	83,7	122,5	136,6	182,2	316,2	406,8	478,4	715,4	898,4
Розмір середньомісячної заробітної плати, грн.	230,0	311,0	376,0	462,0	590,0	806,2	1041,5	1351,0	1806,0	1906,0
Коефіцієнт заміщення	0,30	0,27	0,33	0,30	0,31	0,39	0,39	0,35	0,42	0,47

* Джерело: складено автором [8].

За останні 10 років пенсіонери становлять 30 % постійного населення України. Надалі співвідношення змінюватиметься не на користь працюючих через зменшення зайнятого населення та збільшення тривалості життя людей старшого покоління. Спостерігається зниження кількості постійного населення за останні десять років на 6,4 % (в тому числі чоловіків — на 6,9 %, жінок — на 6,0 %). Перевищення кількості померлих над кількістю народжених у 2000 році складає 96,9 %, у 2009 році такий розрив був 37,9 %, що вказує на поліпшення ситуації. Але поки народжені у 2009 році почнуть поповнювати бюджет Пенсійного фонду, має пройти щонайменше 15 років.

Сьогодні ж в Україні спостерігається високий рівень демографічного навантаження на пенсійну систему, і останні 10 років в країні має місце від'ємний природний приріст населення, що складає станом на 2009 рік 194,2 тис. осіб.

Загальна чисельність економічно активного населення у віці 15–70 років протягом періоду 2000–2009 роки зменшилася на 2,98 %. Кількість осіб працездатного віку у складі економічно активного населення за той же період дослідження зменшилася на 3,92 %. Такий стан співвідношен-

ня може означати збільшення частки осіб пенсійного віку у складі економічно активного населення (старіння населення), що призведе до зменшення платників внесків до Пенсійного фонду і збільшення числа отримувачів пенсій.

З 2005 року в Україні відбувається збільшення частки осіб пенсійного віку у кількості осіб працездатного віку, і станом на 2009 рік вона складає 74,9 %.

За таких змін державна система пенсійного забезпечення надалі не зможе забезпечити літніх людей від бідності. І така ситуація змушує до реформування солідарної системи шляхом створення нових інноваційних моделей, які б захистили пенсійну систему від старіння населення.

У 2000 році частка зайнятого у кількості постійного населення складала 41 %, у 2009 році співвідношення зростає і складає 44 %. І одночасно протягом періоду дослідження спостерігається зменшення частки осіб працездатного віку до всього зайнятого населення.

Отже, серед кількості зайнятого населення збільшується питома вага осіб пенсійного віку, які одночасно є і платниками внесків до Пенсійного фонду (можливо, мінімального), і отримувачами пенсійних виплат.

У більшості розвинених країн на одну людину старшу від 65 років припадає 4–5 осіб працездатного віку. В Україні протягом останніх 10 років такий показник склав 1,5 особи. Але відомо, що певна частка осіб працездатного віку не входить до складу зайнятого населення, і, навпаки, особи вже непрацездатного віку входять до складу зайнятого населення, будучи платниками пенсійних внесків. І щоб побачити більш реальну картину, скільки ж пенсіонерів утримуються за рахунок платників внесків до Пенсійного фонду, розраховують демографічний коефіцієнт (як відношення пенсіонерів до чисельності платників внесків до Пенсійного фонду). Розрахований коефіцієнт свідчить про збільшення осіб пенсійного віку у загальній чисельності платників внесків, що призводить до зменшення вказаного коефіцієнту.

Серед усього економічно активного населення у 2009 році 91,7 % складають особи працездатного віку, з них зайняті лише 90,9 %. Відповідно, 9,1 %, чи 1850 тис. осіб працездатного віку, просто не мають роботи через брак робочих місць, або, можливо, певна частка, ухиляючись від сплати податків, працює неофіційно. Тому нагальне питання для України у тому, щоб забезпечити роботою осіб працездатного віку, оскільки головним джерелом поповнення бюджету Пенсійного фонду є фонд оплати праці. Для працюючих пенсіонерів, можливо, необхідно зменшити пенсійні виплати на період їх працевлаштування.

За результатами розрахунків таблиці видно, що значення демографічного коефіцієнта з 2000 по 2008 рік коливалося від 0,72 до 0,66. Це означає, що на 100 платників внесків у 2008 році припадає 66 осіб пенсійного віку, що на 8 % менше, ніж у 2000 році. У 2009 році таке співвідношення досягає 1:0,68, що на 3 % зростає у порівнянні із 2008 роком.

Переважно причиною такого результату є різке зменшення кількості зайнятого населення у 2009 році на 3,72 %. Така ситуація показує, що основним кроком реформування пенсійної системи має бути вирішення проблеми зайнятості населення та детінізації доходів шляхом зацікавленості та залучення людей до участі у накопичувальній системі.

Зниження безробіття та відповідно зростання зайнятості здатні забезпечити підтримку контингенту платників внесків і навіть деяке його збільшення. Однак після того, як рівень безробіття наблизиться до природної норми (зовсім ліквідувати його неможливо), співвідношення контингентів пенсіонерів і платників внесків зростатиме паралельно зростанню співвідношення кількості осіб пенсійного й працездатного віку [9].

Для визначення рівня пенсійних виплат визначають коефіцієнт заміщення, тобто розмір пенсії, який отримує пенсіонер у вигляді відсотка від чинної величини середньої заробітної плати. Розрахована динаміка коефіцієнтів заміщення (табл. 1) показує про зростання цього показника протягом десяти років, і у 2009 році він склав 47 %.

Для підтримки коефіцієнта на існуючому рівні необхідно підвищити розмір ставки внеску. Але сьогодні в Україні роботодавцю і так доводиться витратити на сплату внесків до Пенсійного фонду у вигляді єдиного соціального внеску близько 40 % фонду оплати праці. Відповідно подальше підвищення розміру внеску призведе до збільшення навантаження на фонд оплати праці, що потягне за собою скорочення робочих місць, зменшення заробітної плати, а відповідно і платників внесків та тінізацію доходів.

Якщо залишити незмінним розмір пенсійного внеску та коефіцієнт заміщення і покривати дефіцит Пенсійного фонду за рахунок державних коштів, це призведе до збільшення тягаря на державний бюджет.

Враховуючи розглянуті тенденції, можна сформулювати чинники, що показують на необхідність реформування пенсійної системи:

— збереження дефіциту Пенсійного фонду, який протягом останніх років зростав і на сьогодні складає 26,6 млрд. грн., покриття якого здійснюється за рахунок коштів державного бюджету;

— зростання демографічного навантаження на працездатне населення, що зумовлене високим безробіттям і відповідно зменшенням платників внесків до Пенсійного фонду України.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Ситуація, яка склалася у системі Пенсійного забезпечення України вимагає прийняття на загальнодержавному рівні негайних і дієвих заходів. На нашу думку, ці заходи повинні, перш за все, передбачати:

1) *зниження податкового навантаження на заробітну плату.* Це призведе до виведення її із «тіні» з метою участі у накопичувальній системі пенсійного забезпечення;

2) *впровадження накопичувальної системи.* Призведе до залучення до участі в пенсійному страхуванні самозайнятих осіб, які зараз неповною мірою сплачують пенсійні внески;

3) *зміну співвідношення працюючих та пенсіонерів.* Співвідношення працюючих та пенсіонерів провести шляхом створення робочих місць та підвищення пенсійного віку. Причому пенсійний вік має бути обчислений так, щоб демографічний коефіцієнт відбивав співвідношення не менше, ніж три до одного.

Література

1. Батченко Л. В. Розвиток реформованої пенсійної системи України та її вплив на формування механізму соціального самозахисту населення / Л. В. Батченко, М. М. Деліні // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6. — С. 188–194.
2. Внукова Н. М. Соціальне страхування : навч. посібник / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. — К. : Кондор, 2006. — 352 с.
3. Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. / В. І. Грушко. — К. : Кондор, 2006. — 336 с.

4. Яценко Н. Пенсійна реформа: що заважає? [Електронний ресурс] / Н. Яценко, Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. — 2010. — № 12 (792). — С. 1, 7. — Режим доступу : <http://www.dt.ua/2000/2650/68947/>.

5. Зайчук Б. Головна умова успіху пенсійної реформи — це зайнятість і високі зарплати [Електронний ресурс] / Б. Зайчук // Дзеркало тижня. — 21 січня 2011 року. — № 2. — Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723>.

6. Папієв М. М. Реформування пенсійної системи в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.09.01 / М. М. Папієв ; НАН України ; Інститут демографії та соціальних досліджень. — К., 2004. — 176 с.

7. Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України / Послання Президента України Л. Д. Кучми до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pension.ukrinform.ua/poslannya.htm>.

8. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

9. Свенчіцкі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні : Прогноз — 2050. / М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. — К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. — 72 с.